Svet slovenskej stredovekej dediny (Dedinský dom, Každodenné starosti, Rôzne druhy dedín, Cyklické vnímanie času, Agrárny rok, Polia, Poľnohospodárske náradie, Stravovanie, Obrady a zvyky :)

Dedina tvorila základnú a určujúcu sídelnú jednotku na území Slovenska až do začiatku 20. storočia. Jej obyvatelia stáročia žili v každodennom rytme, ktorý pod vplyvom zvykov a povier vytvoril charakteristickú ľudovú kultúru.

Ešte pred začatím opisu všedných starostí a radostí obyvateľov by sme si mali zadefinovať dedinu a jej súčasti. Z najširšieho hľadiska ide o viac či menej uzavreté sídlisko, zahrňujúce viaceré usadlosti, ktoré sa považujú za životné a hospodárske spoločenstvo ľudí. Pod touto definíciou si musíme predstaviť intravilán (pozostávajúci z jednotlivých dvorov a k nim prislúchajúcich záhrad) a extravilán, ktorý tvorili polia, lúky, pasienky, kroviny a okolité lesy.

Dedinský dom

Dom tvoril priestor, v ktorom sa začínal a končil každý deň. Tu sa odohrávala väčšina rozhodnutí, starostí a radostí. Až do konca 12. storočia bola na našom území charakteristickou obytnou stavbou jednopriestorová zahĺbená polozemnica. Nadzemnú časť najčastejšie tvorila zrubová konštrukcia, ktorá niesla sedlovú strechu. Interiér takýchto domov bol nanajvýš skromný a pozostával z kamennej, prípadne hlinenej piecky a lôžka na spanie. V letných mesiacoch bolo bežné, že človek prespával na otvorenom priestranstve, prípadne v stodolách a senníkoch. Kvalitatívny vývoj domu súvisel predovšetkým so spoločenskými zmenami dediny, ako boli dedičná držba pôdy a hospodárenie na jasne vymedzených parcelách. Nástup klasického viacpriestorového domu zrubovej konštrukcie na kamenných podmurovkách nastal v priebehu 13. a 14. storočia, ale neplatí to paušálne. V niektorých oblastiach naďalej pretrvávali jednopriestorové obydlia až do konca stredoveku. Do typického trojpriestorového domu sa vchádzalo z centrálnej časti, ktorú tvorila sieň (pitvor). Naľavo sa nachádzala samotná izba a napravo komora, prípadne chliev. Nezriedka boli k takémuto domu pričlenené ďalšie hospodárske priestory ako stajňa a kôlňa (šopa).

Každodenné starosti

Každodennou starosťou stredovekého človeka, žijúceho na dedine, bolo nasýtenie rodiny a uspokojenie požiadaviek vlastníka pôdy, na ktorej hospodáril (zemepána, cirkvi, kráľa). Základnou zložkou obživy stredovekého dedinského človeka bola práca na poli a chov hospodárskych zvierat. Obyvatelia obrábali pôdu na cudzom, z ktorej odvádzali príslušné dávky (naturálne, peňažné, robotné). Feudálna a cirkevná renta sa vyberali viackrát do roka v pravidelných termínoch. Aby toho nebolo málo, kráľovskí vyberači niekoľkokrát do roka požadovali daň z porty. Išlo o čiastku, ktorú museli obyvatelia dediny odovzdať za každú bránu, cez ktorú prejde voz, plne naložený senom.

Rôzne druhy dedín

Poľnohospodárstvo tvorilo dominantnú výrobnú činnosť stredovekej dediny, ale stretávame sa aj s obcami, kde to neplatilo. Po sformovaní sa Uhorského kráľovstva sa v okolí kráľovských hradov sústredila sieť služobníckych osád, v ktorých sa vytvorila špecializovaná výroba pre potreby dvora. Škála služobníckych činností sa ešte dnes dá identifikovať v názvoch obcí. Súviseli hlavne s lovom (Lovce), chovom psov (Psiare), spracovaním kovov (Kovarce), výrobou keramiky (Hrnčiarovce), stavebnou činnosťou z dreva (Tesáre), výrobou kolomaže a dreveného uhlia (Dechtice), žarnovov (Oslany), ryžovaním zlata (Zlatno, Zlatníky) a povrchovou ťažbou (Rudno). Od 15. storočia na našom území pozorujeme príchod valašských kolonistov, ktorí sa špecializovali na chov a pastierstvo oviec. Charakter ich činnosti si nevyžadoval také nároky na držbu pôdy. Pre valašské obyvateľstvo bol dôležitý prístup ku kvalitným pasienkom. Z tohto dôvodu osídľovali predovšetkým dovtedy neobývané oblasti s kvalitnými podhorskými lúkami a pasienkami. Podobne v neskoršom období existovali v horskom prostredí špecializované drevorubačské dediny a v oblasti ložísk nerastných surovín banícke dediny.

Cyklické vnímanie času

V stredoveku vedľa seba existovalo niekoľko spoločensky členených časov – ľudový (agrárny), cirkevný, panský a vojenský čas. Stredoveký roľník vychádzal z cyklického agrárneho času, počas ktorého sa opakovali obdobia sadenia, žatvy a zberu plodín. Tento cyklus dopĺňali kresťanské obmedzenia a sviatky. Predovšetkým nedeľa bola dňom odpočinku, ktorý dedinský človek striktne dodržiaval. Pracovný deň bol celistvejší, nakoľko stredoveký roľník nebol obmedzovaný hodinami, minútami a sekundami, ktoré sú výdobytkom mladších období. Jediným časovým ukazovateľom bol pohyb slnka po oblohe a kostolné zvony, ktoré hlásili poludnie

Copyright © 2013 - 2026 Encyklopédia poznania

a večernú bohoslužbu.

Agrárny rok

Významným prameňom pre poznanie vidieckeho agrárneho cyklu sú stredoveké kalendáre a niektoré dodnes používané pranostiky. Treba však podotknúť, že v kalendárových vyobrazeniach sa niektoré činnosti mohli odlišovať v závislosti od klimatických pomerov a s tým súvisiacej agrárnej práce v oblastiach, pre ktoré boli kalendáre vydávané. Agrárny rok sa začínal s príchodom jari. Podľa stredovekých kalendárov aj pranostík sa jarné obdobie začínalo v marci. Tento čas bol v znamení prípravy pôdy a siatia poľnohospodárskych plodín. Odrazilo sa to vo viacerých pranostikách (na Gregora prvý pluh do poľa; Jozef seje do záhradky). Máj bol obdobím siatia technických plodín, ktoré podľa pranostík prebiehalo v konkrétnych dňoch (Žofia sadí mak; Svätá Žofia ľan rozsieva; Na Urbanov deň utekaj siať len). Jún bol obdobím kosenia trávy a prípravy sena na zimu (Na svatého Antonína broušení kos započína; Na svatého Alojse poseč lúku, neboj se). Júlové obdobie bolo v znamení žatvy (Svätá Margita, srpy do žita; Svätá Anna žito žala). Kosenie trávy a žatie obilia je častým výjavom na stredovekých kalendároch. August a september sa niesol v znamení siatia ozimín (Na Bartolomeje, nech sedliak žitko seje; V Matúšovom týždni seje sa žito). Jesenné obdobie je ale hlavným obdobím zberu ostatných plodín (September – z poľa ber!), mlátenia obilných snopov a ukončenia prác na poli (Svätý Havel prácu na poli zastavuje). V zime sa práce presunuli z polí do dvorov a domov. Bolo to obdobie bilancovania a príprav na nasledujúci jarný cyklus. S tým súvisela výroba a oprava poľnohospodárskeho náradia. Ženy sa venovali spracovávaniu priadze. Väčšia pozornosť sa upriamovala na starostlivosť o hospodárske zvieratá. Dobytok a prasce, ktoré sa až do neskorej jesene pásli v chotári, museli byť ustajnené a prikrmované. Rovnako to bolo obdobie zakáľačiek, čo je veľmi častým výjavom na stredovekých kalendároch.

Polia

Vývoj obrábania pôdy od najstarších čias po súčasnosť vychádza od jednoduchého prielohového cez dvojpoľný, trojpoľný až po striedavý systém pestovania plodín. V stredovekom období boli na našom území rozšírené predovšetkým dvojpoľný (jarina/ozimina – úhor) a trojpoľný (jarina – ozimina – úhor) systém. Držanie sa archaického dvojpoľného systému súviselo s nedostatočným množstvom lúčnych a pasienkových plôch. Pri dvojpoľnom systéme obrábania pôdy až polovica z nej ležala úhorom a bola využívaná ako pasienky. Najrozšírenejšie jariny boli jačmeň a ovos. Ako oziminy sa siali raž a výnimočne pšenica. Získavanie novej ornej pôdy a rozširovanie starých polí bolo dôležitou súčasťou života na dedine a súviselo predovšetkým s príchodom nových kolonistov. Prebiehalo formou klčovania a žiarovania lesa. Tento náročný a dlhodobý proces mal viacero fáz. Získané plochy boli najskôr využívané ako pasienky. Až po niekoľkých rokoch opakovaného výrubu náletových krovín a žiarovania bola pôda vhodná pre orbu. Kultiváciou polí vznikala kultúrna krajina s charakteristickými pružinami, ktoré sú v horských oblastiach dodnes zreteľné.

Poľnohospodárske náradie

O spôsobe orby a poľnohospodárskom náradí v stredoveku sa dozvedáme z početných archeologických a ikonografických prameňov. Na kyprenie pôdy sa používali radlo a pluh. Ľahké radlo, opatrené radlicou, prípadne krojidlom na plytkú orbu bolo neskôr nahradené ťažkým jednostranným záhonovým pluhom.

V závislosti od nástroja sa odvíjal aj spôsob orby. Pri plytkej orbe radlom bolo nutné malé políčka obrábať viacnásobnou krížovou orbou. Až ťažký záhonový pluh, ktorý umožňoval vytvárať brázdu, bol vhodný na orbu na dlhých lánových plochách. Na kultiváciu úhora a rozbíjanie hrúd po orbe sa používali drevené, prípadne železné brány. Na kosenie trávy sa používali krátke kosy, takzvané polokosy. Uplatnenie dlhých klasických kôs predpokladalo upravované lúky a v našom prostredí sa začali používať až v závere stredoveku. Pokosená tráva sa ďalej obracala a sušila drevenými hrabľami a vidlami. Na žatvu obilia sa používali kosáky so zúbkovaným ostrím. Až v neskoršom období bol kosák nahradený obilnou kosou, čo zároveň spôsobilo, že táto typická ženská činnosť sa stala doménou mužov. So žatvou bezprostredne súviselo mlátenie obilia cepmi. Vymlátené obilie sa previevalo drevenou lopatou (vejačkou) a očisťovalo vo vetre. Ďalšia skupina náradia sa používala na obrábanie záhrad a sadov v intraviláne dediny (motyky, rýle, plečky).

Stravovanie

Predstavme si dni permanentného hladu, kde každodennou hlavnou starosťou bolo získavanie potravy pre seba a svojich najbližších. V tomto období dobre sa na-jesť znamenalo predovšetkým najesť sa do sýta. Základnou potravinou obyvateľov stredovekej dediny boli obilné kaše a nekvasené obilné placky. Kvasený chlieb bol vzácnejší, pretože jeho výroba vyžadovala niekoľkohodinové úsilie. Ďalšiu významnú zložku tvorili mlieko a mliečne produkty. Doplnkovú formu obživy predstavovalo záhradné ovocie, zelenina a lesné plody. Množstvo zvieracích kostí, objavených počas archeologických výskumov na stredovekých sídliskách, dokladá

Copyright © 2013 - 2026 Encyklopédia poznania

výraznú zložku mäsitej potravy. Podľa archeozoologickej analýzy materiálu, získaného na včasnostredovekom sídlisku Bajč - Medzi kanálmi, najväčší podiel v mäsitej strave tvoril hovädzí dobytok. Ďalej nasledovali malé prežúvavce, z ktorých dominovala ovca. Relatívne malý bol podiel ošípaných. Rovnako minimálne množstvo hydiny v mäsitej strave je zavádzajúce a súvisí skôr s tafonomickými procesmi, ktoré mali negatívny vplyv na zachovanie kostí na nálezisku. Podľa výskumov je zrejmé, že divá zver tvorila iba doplnkový, zaned-bateľný podiel. Súvisí to aj so zákazom lovu v panských revíroch pre bežných obyvateľov dediny. Univerzálnou nádobou stredovekého obdobia bol hrniec, ktorý slúžil predovšetkým na prípravu potravy. Na konzumáciu sa používal drevený riad, ktorý v dedinskom prostredí pretrvával do nedávnej minulosti.

Obrady a zvyky

Dedinský človek si vytvoril rozsiahlu popretkávanú sieť zvykov a povier, ktoré môžeme sumárne pomenovať termínom ľudová mágia. Z pohľadu požadovaných výhod ju delíme na agrárnu, ľúbostnú, očistnú, ochrannú, plodonosnú a prosperitnú mágiu. Medzi najrozšírenejšie prejavy ľudovej mágie patrí vkladanie čečiny do prvej a poslednej kopy hnoja, ktorú roľník vyviezol na pole, a prípadne vsadzovanie zelených prútikov do zasiateho poľa kvôli bohatej úrode. Počas žatvy sa prvé a posledné klasy nechávali nezožaté. So žatvou súviselo vyrábanie dožinkového venca. Obilie z dožinkového venca malo podľa tradícií magickú moc a využívalo sa pri ďalších úkonoch. Veniec visel na stene v dome až do nasledujúcej žatvy. Veľká skupina obradov a zvykov súvisí s kalendárom. V ľudovej kultúre sú pevne ukotvené fašiangové, veľkonočné a vianočné zvyky. Rovnako významné je obdobie letného a zimného slnovratu. Najdlhší a najkratší deň v roku sa spájal predovšetkým s obradmi na počesť slnka.

Každodenný život obyvateľov stredovekej dediny sa točil predovšetkým okolo práce na poli pre vlastné zabezpečenie a v neposlednom rade pre vlastníka pôdy. Agrárna činnosť prebiehala v opakujúcich sa cykloch, pričom na seba viazala množstvo zvykov a magických činností. Stručný prehľad jasne preukázal, že viaceré prvky stredovekej každodennosti sa zachovali do nedávnej minulosti a na viacerých miestach pretrvávajú do dnešných dní v podobe ľudovej kultúry. Pri ďalšom skúmaní preto nemôžeme od seba oddeľovať problematiku zaniknutých stredovekých dedín od živých sídel.

Zdroje

Prevzaté a upravené z:

- **http://www.historickarevue.com/clanok/praca-a-zivot-na-poli.**

Copyright © 2013 - 2026 Encyklopédia poznania